

3 Maja 1791

Ustawa Rządowa

W imię Boga w Trójcy Świętej jedynego.

Stanisław August z Bożej łaski i woli narodu król polski, wielki książę litewski, ruski, pruski, mazowiecki, żmudzki, kijowski, wołyński, podolski, podlaski, inflancki, smoleński, siewierski i czerniechowski, wraz z stanami skonfederowanymi w liczbie podwójnej naród polski reprezentującymi.

Uznając, iż los nas wszystkich od ugruntowania i wydoskonalenia konstytucji narodowej jedynie zawisł, długim doświadczeniem poznawszy zadawnione rządu naszego wady, a chcąc korzystać z pory, w jakiej się Europa znajduje, i z tej dogorywającej chwili, która nas samym sobie wróciła, wolni od hańbiących obcej przemocy nakazów, ceniąc drożej nad życie, nad szczęśliwość osobistą egzystencją polityczną, niepodległość zewnętrzną i wolność wewnętrzną narodu, którego los w ręce nasze jest powierzony, chcąc oraz na błogosławieństwo, na wdzięczność współczesnych i przyszłych pokoleń zasłużyć, mimo przeszkód, które w nas namiętności sprawować mogą, dla dobra powszechnego, dla ugruntowania wolności, dla ocalenia ojczyzny naszej i jej granic, z największą stałością ducha niniejszą Konstytucję uchwalamy i tę całkowicie za świętą, za niewzruszoną deklarujemy, dopóki by naród w czasie prawem przepisany, wyraźną wolą swoją nie uznał potrzeby odmienienia w niej jakiego artykułu. Do której to Konstytucji dalsze ustawy sejmu teraźniejszego we wszystkim stosować się mają.

I

Religia panująca

Religią narodową panującą jest i będzie Wiara Święta Rzymska Katolicka ze wszystkimi jej prawami. Przejście od wiary panującej do jakiegokolwiek wyznania jest zabronione pod karami apostazy. Że zaś taż sama Wiara Święta przykazuje nam kochać bliźnich naszych, przeto wszystkim ludziom jakiegokolwiek bądź wyznania pokój w wierze i opiekę rządową winniśmy. I dlatego wszelkich obrządków i religii wolność w krajach polskich podług ustaw krajowych warujemy.

II

Szlachta ziemianie

Szanując pamięć przodków naszych jako fundatorów rządu wolnego, stanowi szlacheckiemu wszystkie swobody, wolności, prerogatywy, pierwszeństwa w życiu prywatnym i publicznym najuroczyściej zapewniamy, szczególnie zaś prawa, statuta i przywileje temu stanowi od Kazimierza Wielkiego, Ludwika Węgierskiego, Władysława Jagiełły i Witolda brata jego wielkiego księcia litewskiego, niemniej od Władysława i Kazimierza Jagiellończyków, od Jana Alberta, Aleksandra i Zygmunta od braci, od Zygmunta Augusta ostatniego z linii jagiellońskiej sprawiedliwie i prawnie nadane, utwierdzamy, zapewniamy i za niewzruszone uznajemy.

Godność stanu szlacheckiego w Polsce za równą wszelkim stopniom szlachectwa gdziekolwiek używanym przynajemy. Wszystkłą szlachtę równemi być między sobą uznajemy, nie tylko co do starania się o urzędy i o sprawowanie posług ojczyźnie, honor, sławę, pożytek przynoszących, ale oraz co do równego używania przywilejów i prerogatyw stanowi szlacheckiemu służących. Nade wszystko zaś prawa bezpieczeństwa osobistego i wolności osobistej, własności gruntowych i ruchomej tak, jak od wieków każdemu służyły, świątobliwie, nienaruszenie zachowane mieć chcemy i zachowujemy, zaręczając najuroczyściej, iż przeciwko własności czyjejkolwiek, żadnej lub ekscypcy w prawie nie dopuścimy; owszem, najwyższa władza krajowa i rząd przez nią ustanowiony żadnych pretensyi pod pretekstem *iurium regalium* (wyłącznych praw królewskich – przyp. Polskie Radio) i jakimkolwiek innym pozorem do własności obywatelskich, bądź w części, bądź w całości rościć sobie nie będzie. Dla czego bezpieczeństwo osobiste i wszelką własność komukolwiek z prawa przynależną, jako prawdziwy społecznosci węzeł, jako źrenicę wolności obywatelskiej szanujemy, zabezpieczamy, utwierdzamy i aby na potomne czasy szanowane, ubezpieczone i nienaruszone zostawały, mieć chcemy. Szlachtę za najpierwszych obrońców wolności i niniejszej Konstytucyi uznajemy. Każdego szlachcica cnotcie, obywatelstwu i honorowi jej świętość do szanowania, jej trwałość do strzeżenia poruczamy, jako jedyną twierdzę ojczyzny i swobód naszych

III

Miasta i mieszczenie

Prawo na terażniejszym sejmie zapadłe pod tytułem *Miasta nasze królewskie wolne w Państwach Rzeczypospolitej* w zupełności utrzymane mieć chcemy i za część niniejszej Konstytucyi deklarujemy, jako prawo wolnej szlachcie polskiej dla bezpieczeństwa ich swobód i całości wspólnej ojczyzny nową, prawdziwą i skuteczną dające siłę.

IV

Chłopi włościanie

Lud rolniczy, spod którego ręki płynie najobfitsze bogactw krajowych źródło, który najliczniejszą w narodzie stanowi ludność, a zatym najdzielniejszą kraju siłę, tak przez sprawiedliwość, ludzkość i obowiązki chrześcijańskie, jako i przez własny nasz interes dobrze zrozumiany, pod opiekę prawa i rządu krajowego6 przyjmujemy, stanowiąc, iż odtąd jakiebykolwiek swobody, nadania lub umowy dziedzice z włościanami dóbr swoich autentycznie ułożyli, czyli by te swobody, nadania i umowy były z gromadami, czyli też z każdym osobno wsi mieszkańcem zrobione, będą stanowić wspólny i wzajemny obowiązek, podług rzetelnego znaczenia warunków i opisu zawartego w takowych nadaniach i umowach pod opiekę rządu krajowego podpadający. Układy takowe i wynikające z nich obowiązki przez jednego właściciela gruntu dobrowolnie przyjęte, nie tylko jego samego, ale i następców jego lub prawa nabywców tak wiążąc będą, że ich nigdy samowolnie odmieniać nie będą mogli.

Nawzajem włościanie jakiegokolwiek bądź majątności od dobrowolnych umów, przyjętych nadań i z niemi złączonych powinności usuwać się inaczej nie będą mogli, tylko w takim sposobie i z takimi warunkami, jak w opisach tychże umów postanowione mieli, które czy na wieczność, czyli do czasu przyjęte, ściśle ich obowiązywać będą.

Zawarowawszy tym sposobem dziedziców przy wszelkich pożytkach od włościan im należących, a chcąc jak najskuteczniej zachęcić pomnożenie ludności krajowej, ogłaszamy wolność zupełną dla wszystkich ludzi, tak nowo przybywających, jako i tych, którzy by pierwiej z kraju oddaliwszy się, teraz do ojczyzny powrócić chcieli, tak dalece, iż każdy człowiek do państw Rzeczypospolitej nowo z którejkolwiek strony przybyły lub powracający, jak tylko stanie nogą na ziemi polskiej, wolnym jest zupełnie użyć przemysłu swego, jak i gdzie chce, wolność zupełną dla wszystkich ludzi, tak nowo przybywających, jako i tych, którzy by pierwiej z kraju oddaliwszy się, teraz do ojczyzny powrócić chcieli, tak dalece, iż każdy człowiek do państw Rzeczypospolitej nowo z którejkolwiek strony przybyły lub powracający, jak tylko stanie nogą na ziemi polskiej, wolnym jest zupełnie użyć przemysłu swego, jak i gdzie chce, wolny jest czynić umowy na osiadłość, robocizną lub czynsze, jak i dopóki się umówi, wolny jest osiadać w mieście lub na wsiach, wolny jest mieszkać w Polsce lub do kraju, do którego zechce, powrócić, uczyniwszy zadość obowiązkom, które dobrowolnie na siebie przyjął.

V

Rząd czyli oznaczenie władz publicznych

Wszelka władza w społeczności ludzkiej początek swój bierze z woli narodu. Aby więc całość państw, wolność obywatelska i porządek społeczności w równej wadze na zawsze zostawały, trzy władze rząd narodu polskiego składać powinny i z woli prawa niniejszego na zawsze składać będą; to jest: władza prawodawcza w stanach zgromadzonych, władza najwyższa wykonawcza w królu i Straży i władza sędownicza w jurysdykcjach na ten koniec ustanowionych lub ustanowić się mających.

VI

Sejm czyli władza prawodawcza

Sejm czyli stany zgromadzone na dwie izby dzielić się będą, na izbę poselską i na izbę senatorską pod prezydencją króla. Izba poselska jako wyobrażenie i skład wszechwładztwa narodowego będzie świątynią j prawodawstwa. Przeto w izbie poselskiej najpierwej decydowane będą wszystkie projekta.

1. Co do praw ogólnych, to jest konstytucyjnych, cywilnych, kryminalnych i do ustanowienia wieczystych podatków, w których to materyjach propozycje od tronu, województwom, ziemiom i powiatom do roztrząśnienia podane, a przez instrukcje do izby przychodzące, najpierwsze do decyzji wzięte być mają.
2. Co do uchwał sejmowych, to jest poborów doczesnych, stopnia monety, zaciągania długu publicznego, nobilitacy i innych nadgród przypadkowych, rozkładu wydatków publicznych ordynaryjnych i ekstraordynaryjnych, wojny, pokoju, ostatecznej ratyfikacy traktatów związkowych i handlowych, wszelkich dyplomatycznych aktów i umów do prawa narodów ściągających się, kwitowania magistratur wykonawczych i tym podobnych zdarzeń głównym

narodowym potrzebom odpowiadających, w których to materyjach propozycje od tronu prosto do izby poselskiej przychodzić mające, pierwszeństwo w prowadzeniu mieć będą.

Izby senatorskiej złożonej z biskupów, wojewodów, kasztelanów i ministrów pod prezydencją króla, mającego prawo raz dać *votum* (głos – przyp. Polskie Radio) swoje, drugi raz *paritatem* (równość głosów – przyp. Polskie Radio) rozwiązywać osobiście lub nadesłaniem zdania swego do tejże izby, obowiązkiem jest:

1. Każde prawo, które po przejściu formalnym w izbie poselskiej do senatu natychmiast przesłane być powinno, przyjąć lub utrzymać do dalszej narodu deliberacji opisaną w prawie większością głosów. Przyjęcie moc i świętość prawa nadawać będzie; wstrzymanie zaś zawiesi tylko prawo do przyszłego ordynaryjnego sejmku, na którym, gdy powtórna nastąpi zgoda, prawo zawieszony od senatu przyjęty być musi.
2. Każdą uchwałę sejmową w materyjach wyżej wyliczonych, którą izba poselska senatowi przysłać natychmiast powinna, wraz z tąż izbą poselską większością głosów decydować, a złączony izb obydwóch większość, podług prawa opisany, będzie wyrokiem i wolą stanów.

Warujemy, iż senatorowie i ministrowie w obiektach sprawowania się z urzędowania swego bądź w Straży, bądź w komisji *votum decisivum* (głos decydujący – przyp. Polskie Radio) w sejmie nie będą mieli i tylko zasiadać wtenczas w senacie mają dla dania eksplikacji (wyjaśnień – przyp. Polskie Radio) na żądanie sejmku.

Sejm zawsze gotowym będzie: prawodawczy i ordynaryjny. Rozpoczynać się ma co dwa lata, trwać zaś będzie podług opisu prawa o sejmach. Gotowy, w potrzebach nagłych zwołany, stanowić ma o tej tylko materyi, do której zwołany będzie, lub o potrzebie po czasie zwołany przypadłej. Prawo żadne na tym ordynaryjnym sejmie, na którym ustanowiony było, znoszony być nie może. Komplet sejmku składać się będzie z liczby osób niższym prawem opisanej, tak w izbie poselskiej, jako w izbie senatorskiej.

Prawo o Sejmikach na terażniejszym sejmie ustanowione¹⁹, jako najistotniejszą zasadę wolności obywatelskiej uroczyście zabezpieczamy.

Jako zaś prawodawstwo sprawowane być nie może przez wszystkich i naród wyręcza się w tej mierze przez reprezentantów, czyli posłów swoich dobrowolnie wybranych, przeto stanowimy, iż posłowie na sejmikach obrani w prawodawstwie i ogólnych narodu potrzebach podług niniejszej Konstytucji uważani być mają, jako reprezentanci całego narodu, będąc składem ufności powszechnej.

Wszystko i wszędzie większością głosów decydowanem być powinno. Przeto *liberum veto*, konfederacje wszelakiego gatunku i sejmy konfederackie, jako duchowi niniejszej Konstytucji przeciwne, rząd obalające, społeczność niszczące, na zawsze znosimy.

Zapobiegając z jednej strony gwałtownym i częstym odmianom Konstytucji narodowej, z drugiej uznając potrzebę wydoskonalenia onej po doświadczeniu jej skutków co do pomyślności publicznej, porę i czas rewizji i poprawy Konstytucji co lat 25 naznaczamy, chcąc mieć takowy sejm konstytucyjny ekstraordynaryjny, podług osobnego o nim prawa opisu.

VII

Król. Władza wykonawcza

Żaden rząd najdoskonalszy bez dzielnej władzy wykonawczej stać nie może. Szczęśliwość narodów od praw sprawiedliwych, praw skutek od ich wykonania zależy. Doświadczenie nauczyło, że zaniedbanie tej części rządu, nieszczęściami nappełniło Polskę. Zawarowawszy przeto wolnemu narodowi polskiemu władzę praw sobie stanowienia i moc baczności nad wszelką wykonawczą władzą oraz wybierania urzędników do magistratur, władzę najwyższego wykonywania praw królowi w radzie jego oddajemy, która to rada Strażą Praw zwać się będzie.

Władza wykonawcza do pilnowania praw i onych pełnienia ściśle jest obowiązana. Tam czynną z siebie będzie, gdzie prawa pozwalają, gdzie prawa potrzebują dozoru, egzekucyi, a nawet silnej pomocy. Posłuszeństwo należy się jej zawsze od wszystkich magistratur, moc przynaglenia nieposłuszne i zaniedbujące swe obowiązki magistratury w jej rękę zostawiamy.

Władza wykonawcza nie będzie mogła praw stanowić ani tłumaczyć, podatków i poborów pod jakimkolwiek imieniem nakładać, długów publicznych zaciągać, rozkładu dochodów skarbowych przez sejm zrobionego odmieniać, wojny wydawać, pokoju ani traktatu i żadnego aktu dyplomatycznego *definitive* (ostatecznie – przyp. Polskie Radio) zawierać. Wolno jej tylko będzie tymczasowe z zagranicznymi prowadzić negocjacje oraz tymczasowe i potoczne dla bezpieczeństwa i spokojności kraju wynikające potrzeby załatwiać, o których najbliższemu zgromadzeniu sejmowemu donieść winna.

Tron polski elekcyjnym przez familie mieć na zawsze chcemy i stanowimy. Doznane klęski bezkrólewioń periodycznie rząd wywracających, powinność ubezpieczenia losu każdego mieszkańca ziemi polskiej i zamknięcia na zawsze wpływów mocarstw zagranicznych, pamięć świetności i szczęścia ojczyzny naszej za czasów familij o ciągle panujących, potrzeba odwrócenia od ambicyi tronu obcych i możliwych Polaków zwrócenia do jednomyślnego wolności narodowej pielęgnowania, wskazały roztropności naszej oddanie tronu polskiego prawem następstwa. Stanowimy przeto, iż po życiu, jakiego nam dobroć Boska pozwoli, elektor dzisiejszy saski w Polszcze królować będzie. Dynastyja przyszłych królów polskich zacznie się na osobie Fryderyka Augusta, dzisiejszego elektora saskiego, którego sukcesorem *de lumbis* (dosł. „z lędźwi”, z prostej linii – przyp. Polskie Radio) z płci męskiej tron polski przeznaczamy. Najstarszy syn króla panującego po ojcu na tron następować ma. Gdyby zaś dzisiejszy elektor saski nie miał potomstwa płci męskiej, tedy mąż przez elektora za zgodą stanów zgromadzonych córce jego dobrany zaczynać ma linią następstwa w płci męskiej do tronu polskiego. Dla czego Maryję Augustę Nepomucenę, córkę elektora za infantkę polską deklarujemy, zachowując przy narodzie prawo, żadnej preskrypcyi (przedawnieniu – przyp. Polskie Radio) podpadać nie mogące, wybrania do tronu drugiego domu po wygaśnięciu pierwszego.

Każdy król wstępując na tron, wykona przysięgę Bogu i narodowi na zachowanie Konstytucyi niniejszej, na *pacta conventa*, które ułożone będą z dzisiejszym elektorem saskim jako przeznaczonym do tronu i które, tak jak dawne, wiązać go będą.

Osoba króla jest święta i bezpieczna od wszystkiego. Nic sam przez się nie czyniący, za nic w odpowiedzi narodowi być nie może. Nie samowładcą, ale ojcem i głową narodu być powinien i tym go prawo i Konstytucja niniejsza być uznaje i deklaruje. Dochody, tak jak będą w paktach konwentach opisane i prerogatywy tronowi właściwe, niniejszą Konstytucją dla przyszłego elekta zawarowane, tkniętymi być nie będą mogły.

Wszystkie akta publiczne, trybunały, sądy, magistratury, monety, stemple pod królewskim iść powinny imieniem. Król, któremu wszelka moc dobrze czynienia zostawiona być powinna, mieć będzie *ius agratiandi* (prawo łaski – przyp. Polskie Radio) na śmierć skazanych, prócz *in criminibus status* (za zbrodnie stanu – przyp. Polskie Radio). Do króla rozrządzenie najwyższe siłami zbrojnymi krajowymi w czasie wojny i nominowanie komendantów wojska należeć będzie z wolną atoli ich odmianą za wolą narodu. Patentować oficerów i mianować urzędniki podług prawa niższego opisu, nominować biskupów i senatorów podług opisu tegoż prawa oraz ministrów, jako urzędników pierwszych władzy wykonawczej jego będzie obowiązkiem.

Straż czyli rada królewska do dozoru całości i egzekucji praw królowi dodana składać się będzie:

1. z prymasa jako głowy duchowieństwa polskiego i jako prezesa Komisji Edukacyjnej, mogącego być wyręczonym w Straży przez pierwszego *ex ordine* (w kolejności – przyp. Polskie Radio) biskupa którzy rezolucji podpisywać nie mogą;
2. z pięciu ministrów, to jest: ministra policyi, ministra pieczęci, ministra *belli* (wojny – przyp. Polskie Radio), ministra skarbu, ministra pieczęci do spraw zagranicznych;
3. z dwóch sekretarzów, z których jeden protokół Straży, drugi protokół spraw zagranicznych trzymać będą; obydwaj bez *votum* decydującego.

Następca tronu z małoletności wyszedłszy i przysięgę na Konstytucję wykonawszy, na wszystkich Straży posiedzeniach, lecz bez głosu, przytomnym być może.

Marszałek sejmowy, jako na dwa lata wybrany, wchodzić będzie w liczbę zasiadających w Straży, bez wdawania się w jej rezolucje, jedynie dla zwołania sejmu gotowego, w takim zdarzeniu: gdyby on uznał, w przypadkach koniecznego zwołania sejmu gotowego wymagających, rzetelną potrzebę, a król go zwołać wzbraniał się, tedy tenże marszałek do posłów i senatorów wydać powinien listy okólne, zwołujące onych na sejm gotowy i powody zwołania tego wyrażając. Przypadki zaś do koniecznego zwołania sejmu są tylko następujące:

1. w gwałtownej potrzebie do prawa narodu ściągającej się, a szczególnie w przypadku wojny ościennej;
2. w przypadku wewnętrznego zamieszania grożącego rewolucją kraju lub kolizją między magistraturami;
3. w widocznym powszechnym głodzie niebezpieczeństwie;
4. w osierociałym stanie ojczyzny przez śmierć króla lub w niebezpiecznej jego chorobie.

Wszystkie rezolucje w Straży roztrząsane będą przez skład wyżej wspomniany. Decyzja królewska po wysłuchanych wszystkich zdaniach przeważać powinna, aby jedna była w wykonywaniu prawa wola. Przeto każda ze Straży rezolucja pod imieniem królewskim

i z podpisem ręki jego wychodzić będzie, powinna jednak być podpisana także przez jednego z ministrów zasiadających w Straży i tak podpisana do posłuszeństwa wiązać będzie i dopełnioną być ma bądź przez komisje, bądź przez jakiegokolwiek magistratury wykonawcze, w tych jednak szczególnie materyjach, które wyraźnie niniejszym prawem wyłączone nie są. W przypadku gdyby żaden z ministrów zasiadających decyzji podpisać nie chciał, król odstąpi od tej decyzji, a gdyby przy niej upierał się, marszałek sejmowy w tym przypadku upraszać będzie o zwołanie sejmów gotowych i jeżeli król spóźniać będzie zwołanie, marszałek to wykonać powinien.

Jako nominowanie wszystkich ministrów, tak i wezwanie z nich jednego od każdego administracji wydziału do rady swojej czyli Straży króla jest prawem. Wezwanie to ministra do zasiadania w Straży na lat dwa będzie, z wolnym onego nadal przez Króla potwierdzeniem. Ministrowie do Straży wezwani w komisjach zasiadać nie mają.

W przypadku zaś, gdyby większość dwóch trzecich części wotów sekretnych obydwóch izb złączonych na sejmie ministra bądź w Straży, bądź w urzędzie odmiany żądała, Król natychmiast na jego miejsce innego nominować powinien.

Chcąc, aby Straż Praw narodowych obowiązana była do ścisłej odpowiedzi narodowi za wszelkie onych przestępstwa, stanowimy, iż gdy ministrowie będą oskarżeni przez deputacją do egzaminowania ich czynności wyznaczoną o przestępstwo prawa, odpowiadać mają z osoby i majątków swoich. W wszelkich takowych oskarżeniach stany zgromadzone prostą większością wotów izb złączonych odesłać obwinionych ministrów mają do sądów sejmowych po sprawiedliwe i wyrównyujące przestępstwu ich ukaranie lub przy dowiedzonej niewinności od sprawy i kary uwolnienie. Dla porządnego władzy wykonawczej dopełnienia ustanawiamy oddzielne komisje, mające związek ze Strażą i obowiązane do posłuszeństwa tejże Straży. Komisarze do nich wybierani będą przez sejm dla sprawowania urzędów swoich w przeciągu czasu prawem opisanego. Komisje te są:

1. Edukacji,
2. Policji,
3. Wojska,
4. Skarbu.

Komisje porządkowe wojewódzkie na tym sejmie ustanowione, równie do dozoru Straży należące, odbierać będą rozkazy przez wyżej wspomniane posrednicze z Komisje, *respective* (odnośnie – przyp. Polskie Radio) co do obiektów każdej z nich władzy i obowiązków.

VIII

Władza sądownicza

Władza sądownicza nie może być wykonywaną ani przez władzę prawodawczą, ani przez króla, lecz przez magistratury na ten koniec ustanowione i wybierane. Powinna być zaś tak do miejsc przywiązana, żeby każdy człowiek bliską dla siebie znalazł sprawiedliwość, żeby przestępny widział wszędzie groźną nad sobą rękę krajowego rządu. Ustanawiamy przeto sądy pierwszej instancji dla każdego województwa, ziemi i powiatu, do których sędziowie wybierani będą na sejmikach. Sądy pierwszej instancji będą zawsze gotowe i czuwające na oddanie sprawiedliwości tym, którzy jej potrzebują. Od tych sądów iść będzie apelacja na trybunały główne, dla każdej prowincji być mające, złożone równie z osób na sejmikach wybranych. I te sądy tak pierwszej, jako i ostatniej instancji będą sądami ziemiańskimi, dla szlachty i wszystkich właścicieli ziemskich z kimkolwiek in *causis iuris et facti* (sądzonych wedle litery prawa lub zwyczajów – przyp. Polskie Radio).

1. Jurysdykcje zaś sądowe wszystkim miastom podług prawa sejmu teraźniejszego *O Miastach wolnych królewskich* zabezpieczamy.
2. Sądy referendarskie dla każdej prowincji osobne mieć chcemy w sprawach włościan wolnych, dawnymi prawami sądowi temu poddanych.
3. Sądy zadworne, asesorskie, relacyjne i kurlandzkie zachowujemy.
4. Komisje wykonawcze będą miały sądy w sprawach do swej administracji należących.
5. Oprócz sądów w sprawach cywilnych i kryminalnych dla wszystkich stanów, będzie sąd najwyższy, sejmowy zwany, do którego przy otwarciu każdego sejmu obrane będą osoby. Do tego sądu należeć mają występki przeciwko narodowi i królowi, czyli *crimina status* (zbrodnie stanu – przyp. Polskie Radio).

Nowy *codex* praw cywilnych i kryminalnych przez wyznaczone przez sejm osoby spisać rozkazujemy.

IX

Regencyja

Straż będzie oraz regencyją, mając na czele królową, albo w jej nieprzytomności prymasa. W tych trzech tylko przypadkach miejsce mieć może regencyja:

1. w czasie małoletności króla,
2. w czasie niemocy trwałe pomieszenie zmysłów sprawującej,
3. w przypadku, gdyby król był wzięty na wojnie.

Małoletność trwać tylko będzie do lat 18 zupełnych; a niemoc względem trwałego pomieszenia zmysłów deklarowaną być nie może, tylko przez sejm gotowy, większością wotów trzech części przeciwko czwartej izb złączonych. W tych przeto trzech przypadkach prymas Korony Polskiej sejm natychmiast zwołać powinien, a gdyby prymas tę powinność zwłóczył, marszałek sejmowy listy okólne do posłów i senatorów wyda. Sejm gotowy urządzi kolej

zasiadania ministrów w regencji i królową do zastąpienia króla w obowiązkach jego umocuje. A gdy król w pierwszym przypadku z małoletności wyjdzie, w drugim do zupełnego przyjdzie zdrowia, w trzecim z niewoli powróci, regencja rachunek z czynności swoich oddać mu powinna i odpowiadać narodowi za czas swego urzędowania, tak jak jest przepisano o Straży, na każdym ordynaryjnym sejmie z osób i majątków swoich.

X

Edukacja dzieci królewskich

Synowie królewscy, których do następstwa tronu Konstytucja przeznacza, są pierwszymi dziećmi ojczyzny, przeto bacność o dobre ich wychowanie do narodu należy, bez uwłóczenia jednak prawom rodzicielskim. Za rządu królewskiego sam król z Strażą i zad wyznaczonym od stanów dozorcą edukacji królewiców wychowaniem ich zatrudniać się będzie. Za rządu regencji też z wspomnianym dozorcą edukacją ich powierzona mieć sobie będzie. W obydwóch przypadkach dozorca od stanów wyznaczony donosić winien na każdym ordynaryjnym sejmie o edukacji i postępku królewiców, Komisji zaś Edukacyjnej powinnością będzie podać układ instrukcji i edukacji synów królewskich do potwierdzenia sejmowi, a to aby jednostajne w wychowaniu ich prawidła wpajały ciągle i wcześniej w umysły przyszłych następców tronu religią, miłość cnoty, ojczyzny, wolności i Konstytucji krajowej.

XI

Siła zbrojna narodowa

Naród winien jest sobie samemu obronę od napaści i dla przestrzegania całości swojej. Wszyscy przeto obywatele są obrońcami całości i swobód narodowych. Wojsko nic innego nie jest, tylko wyciągnięta siła obronna i porządna z ogólnej siły narodu. Naród winien wojsku swemu nadgodę i poważanie za to, iż się poświęca jedynie dla jego obrony. Wojsko winno narodowi strzeżenie granic i spokojności powszechnej, słowem winno być jego najsilniejszą tarczą. Aby przeznaczenia tego dopełniło niemylnie, powinno zostawać ciągle pod posłuszeństwem władzy wykonawczej, stosownie do opisów prawa, powinno wykonać przysięgę na wierność narodowi i królowi i na obronę Konstytucji narodowej. Użytym być wojsko narodowe może na ogólną kraju obronę, na strzeżenie fortec i granic lub na pomoc prawu, gdyby kto egzekucji jego nie był posłusznym.